

Η «κρίση των πυραύλων» στην Κούβα

Η επιχείρηση εγκατάστασης σοβιετικών όπλων μέσω βελνεκούς στο νησί έφερε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ σε τροχιά πολέμου

Του ΜΑΝΩΛΗ ΚΟΥΜΑ*

Ουάσιγκτον, 14 Οκτωβρίου 1962... Οι αεροφωτογραφίες του αμερικανικού κατασκοπευτικού αεροσκάφους U-2 προκάλεσαν πανικό στον Λευκό Οίκο. Παρά τις διαψεύσεις της Μόσχας ότι δεν σχεδίαζε την εγκατάσταση πυραύλων με πυρηνικές κεφαλές στην Κούβα, ήταν

πλέον σαφές ότι στη νήσο ανεγείρονταν πυραυλικές εγκαταστάσεις, από τις οποίες μπορούσαν να πληγούν τα περισσότερα πληθυσμιακά κέντρα των Ηνωμένων Πολιτειών. Τις επόμενες ημέρες, η ανθρωπότητα βρέθηκε, όσο ποτέ άλλοτε, ένα βήμα πριν από την πυρηνική καταστροφή. Ή μήπως όχι; Νησιωτικό κράτος της Βόρειας Καραϊβικής,

54
χρόνια
πριν

η Κούβα βρισκόταν, από τα τέλη του 19ου αιώνα, υπό τον ουσιαστικό έλεγχο των ΗΠΑ. Τη δεκαετία του 1950, όμως, η αντίδραση κατά του απολυταρχικού καθεστώτος του Φουλχένσιο Μπατίστα κορυφώθηκε και τον Ιανουάριο του 1959 οι αντάρτες του Φιντέλ Κάστρο ανέλαβαν την εξουσία. Τους επόμενους μήνες, η προσέγγιση Αβάνας

- Μόσχας προβλημάτισε ιδιαίτερα την Ουάσιγκτον, που δεν μπορούσε να ανεχθεί την υπαγωγή ενός κράτους, που απέικε μόλις 300 μίλια από τις ακτές της Φλόριδα, στη σοβιετική σφαίρα επιρροής. Αναπόφευκτα, η εγκατάσταση πυραύλων με πυρηνικές δυνατότητες στην Κούβα δεν μπορούσε παρά να επιφέρει τη δυναμική αντίδραση των ΗΠΑ.

Το πυρηνικό παιχνίδι του Χρουστσόφ

Για ποιους λόγους όμως αποφάσισε ο Σοβιετικός ηγέτης, Νικίτα Χρουστσόφ, να στείλει μυστικά πυραύλους μέσω βελνεκούς στην Κούβα; Στο ερώτημα αυτό, η σύγχρονη ιστοριογραφία προσφέρει δύο βασικές απαντήσεις. Σύμφωνα με την πρώτη, σκοπός του Χρουστσόφ ήταν η ενίσχυση της κουβανικής επανάστασης έναντι των απειλητικών διαθέσεων της Ουάσιγκτον. Ηδη, τον Απρίλιο του 1961, ο Αμερικανός πρόεδρος, Τζον Κένεντι, είχε υποστηρίξει την απόβαση Κουβανών αντικαθεστωτικών στον Κόλπο των Χοίρων. Αν και η προσπάθεια αυτή κατέληξε σε αποτυχία, ο Χρουστσόφ ήθελε να ενισχύσει την άμυνα της νήσου σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι Αμερικανοί να μην επαναλάβουν μια επιχείρηση αποσταθεροποίησης της κουβανικής επανάστασης. Η δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι οι Σοβιετικοί ήθελαν να εξισορροπήσουν την αμερικανική υπεροχή στον τομέα των ατομικών όπλων. Το 1962 οι ΗΠΑ ήταν σε θέση

να εξαπολύσουν περίπου 5.000 πυρηνικές κεφαλές εναντίον των Σοβιετικών, ενώ η Σοβιετική Ένωση μόλις 423. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Μόσχας, η εγκατάσταση πυραύλων με πυρηνικές δυνατότητες στην Κούβα –στα νότια των ΗΠΑ– θα μπορούσε να καλύψει (εν μέρει τουλάχιστον) το «πυραυλικό χάσμα» ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις.

Στις 22 Οκτωβρίου, ο Κένεντι ανακοίνωσε ότι ο αμερικανικός στόλος θα έθετε την Κούβα σε «καραντίνα» προκειμένου να μην πλησιάσουν το νησί τα σοβιετικά πλοία που μετέφεραν τους πυραύλους. Πεισμένος ότι αυτή η δήλωση του Αμερικανού προέδρου άφηνε περιθώρια για διπλωματικούς ελιγμούς (επειδή δεν διατύπωνε την απειλή για εισβολή αμερικανικών δυνάμεων στο νησί), ο Χρουστσόφ προσπάθησε να αποσπάσει υποχώρησεις από τις ΗΠΑ με αντάλλαγμα την αποχώρηση των σοβιετικών πυραύλων από την Κούβα. Σε πρώτη φάση, οι Σοβιετικοί πρότειναν την ταυτόχρονη αποχώρηση των δικών τους πυραύλων από το νησί και των αμερικανικών πυραύλων από την Τουρκία. Καθώς, όμως, ο Κένεντι εμφανιζόταν αποφασισμένος να αντιδράσει δυναμικά στις σοβιετικές πρωτοβουλίες, ο Σοβιετικός ηγέτης έδειξε σαφή δείγματα συμβιβασμού. Στις 26 Οκτωβρίου έγραψε στον Κένεντι: «Εμείς θα διακηρύξουμε ότι τα πλοία μας δεν θα μεταφέρουν κανενός είδους οπλισμό. Εσείς θα διακηρύξετε ότι οι ΗΠΑ δεν θα εισβάλουν στην Κούβα». Λίγο αργότερα, όμως, η Μόσχα ζήτησε και πάλι την απομάκρυνση των αμερικανικών πυραύλων από την Τουρκία. Υστερα από μια δραματική σύσκεψη, ο Αμερικανός πρόεδρος αποδέχθηκε την πρόταση των Σοβιετικών, με αποτέλεσμα την επίτευξη συμφωνίας και τον τερματισμό της κρίσης.

Ο Φιντέλ Κάστρο υπήρξε ανυποχώρητος σε όλη τη διάρκεια της «κρίσης των πυραύλων». Ωστόσο η τελική απόφαση από τους Κένεντι και Χρουστσόφ ελήφθη ερήμην του.

Ο αυτοπεριορισμός των δύο ηγετών

Η στάση που τήρησαν οι δύο ηγέτες κατά τη διάρκεια της κρίσης καταδεικνύει ότι ήταν εξίσου αποφασισμένοι να μην ξεκινήσουν πόλεμο εξαιτίας του φόβου της κλιμάκωσης σε μια πυρηνική αναμέτρηση. Πράγματι, κατά τη διάρκεια των δραματικών εκείνων ημερών του Οκτωβρίου του 1962, οι δύο άνδρες έλαβαν κρίσιμες αποφάσεις προς την κατεύθυνση της αποφυγής ενόπλισης αντιπαράθεσης. Ο Χρουστσόφ έστειλε οδηγίες στον Σοβιετικό διοικητή

στην Κούβα, Ισα Πλιεφ, να μην κάνει χρήση των τακτικών πυρηνικών (που είχαν ήδη στείλει στην Κούβα οι Σοβιετικοί) χωρίς την προηγούμενη έγκρισή του· διέταξε τα σοβιετικά πλοία που κατευθύνονταν στην Κούβα να σταματήσουν εκείνη που έφεραν όπλα να επιβιβαστούν στη Σοβιετική Ένωση· έστειλε μήνυμα στον Κάστρο συμβουλευοντάς τον «να επιδείξει υπομονή, σταθερότητα και ακόμη περισσότερο σταθερότητα»· και τελικά δεν προσπάθησε να σπάσει την «καραντίνα».

Ο Κένεντι, από την πλευρά του, αν και γνώριζε ότι οι ΗΠΑ απολάμβαναν σαφές στρατηγικό πλεονέκτημα και συντριπτικά τοπικά στρατιωτικά υπεροχή, ήταν πεπεισμένος ότι ένας πόλεμος με τους Σοβιετικούς θα οδηγούσε σε γενικευμένη πυρηνική καταστροφή. Την ημέρα που ενημερώθηκε για την ύπαρξη των πυραύλων στην Κούβα, είπε στους συνεργάτες του: «Πού έγκειται η διαφορά; Έχουν αρκετά [πυρηνικά] για να μας κατα-

στρέψουν τώρα έτσι κι αλλιώς». Στο πλαίσιο αυτό, στις 27 Οκτωβρίου και έχοντας ήδη απορρίψει τις εισηγήσεις για εισβολή στην Κούβα, εξουσιοδότησε τον αδελφό του, Ρόμπερτ Κένεντι, να συναντηθεί μυστικά με τον Σοβιετικό πρεσβευτή Ανατόλι Ντομπρίν. Την ίδια ημέρα, ζήτησε από τον υπουργό Εξωτερικών, Ντιν Ρασκ, να έρθει σε επαφή με τον καθηγητή Αντριου Κόρντιερ. Αν αποτύχανε η αποστολή του Ρόμπερτ Κένεντι, ο Κόρντιερ θα πρότεινε στον γενικό γραμματέα του ΟΗΕ, Ου Θαντ, να καλέσει τις δύο υπερδυνάμεις να αποσύρουν τους πυραύλους τους από Τουρκία και Κούβα αντίστοιχα.

Μία από τις φωτογραφίες που, κατά τις εκτιμήσεις των Αμερικανών ειδικών, αποδείκνυαν ότι ανεγείρονταν εγκαταστάσεις για την τοποθέτηση πυραύλων στην Κούβα.

Οι καταστροφικοί κίνδυνοι ενός πολεμικού ατυχήματος

Παρά την αναμφισβήτητη προσήλωσή του Χρουστσόφ και του Κένεντι στην ανάγκη αποφυγής ενός πολέμου, μια πυρηνική σύγκρουση θα μπορούσε να έχει ξεσπάσει για πολλούς λόγους. Κατ' αρχάς, θα μπορούσε να ξεκινήσει από ατύχημα εξαιτίας της πολυπλοκότητας του αχανούς στρατιωτικού μηχανισμού των δύο υπερδυνάμεων. Πράγματι, όταν ξεσπασε η κρίση, οι Αμερικανοί έθεσαν τις πυρηνικές και τις συμβατικές τους δυνάμεις σε υψηλά επίπεδα συναγερμού. Καθώς, όμως, οι αμερικανικές δυνάμεις κινητοποιήθηκαν σε κατάσταση υψηλής ετοιμότητας, καθιστώντας εξαιρετικά πολύπλοκη τη διασύνδεση των συστημάτων, αναπάντεχα γεγονότα θα μπορούσαν να προκύψουν. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών, το Αρχηγείο της (αμερικανικής) Στρατηγικής Αεροπορίας έστειλε βομβαρδιστικά B-47 σε στρατιωτικά και πολιτικά αεροδρόμια, αλλά δεν ενημέρωσε τις μονάδες αεράμυνας για τις πτήσεις αυτές. Επιπλέον, αύξησε τον αριθμό των B-52 που διατηρούνταν εν πτήση, αλλά δεν είναι βέβαιο ότι όλες αυτές οι πτήσεις πραγματοποιούνταν με τις αναγκαίες εγγυήσεις ασφαλείας. Παράλληλα, αν και εθέσθησαν οι διπλωματικοί βαλτιστικοί πύραυλοι σε κατάσταση υψηλής ετοιμότητας, οι χειριστές συχνά αγνοούσαν τις διαδικασίες ασφαλείας και τούτο καθιστούσε αρκετά πιθανή μια μη εξουσιοδοτημένη εκτόξευση. Αυτές οι καταστάσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πόλεμο διότι μια πυρηνική εκπυρσοκρότηση που θα γινόταν κατά λάθος θα εκλαμβάνονταν από τους Αμερικανούς ως σοβιετική επίθεση. Οι τοπικοί διοικητές της Πολεμικής Αεροπορίας είχαν εξουσιοδοτηθεί να κάνουν χρήση πυρηνικών όπλων χωρίς την άδεια της Ουάσιγκτον, εάν είχαν σαφείς ενδείξεις ότι ένας πόλεμος είχε αρχίσει. Και βέβαια, μια έκρηξη πυρηνικών από ατύχημα θα μπορούσε να είχε θεωρηθεί ως τέτοια.

Ενας πυρηνικός πόλεμος θα μπορούσε ακόμη να ξεκινήσει επειδή ο Κένεντι και ο Χρουστσόφ δεν αντιλαμβάνονταν πάντοτε τις συνέπειες των στρατιωτικών επιχειρήσεων που οι ίδιοι είχαν εγκρίνει. Για παράδειγμα, στις 23 Οκτωβρίου, όταν ο Κένεντι πληροφορήθηκε την παρουσία σοβιετικών υποβρυ-

Φθινόπωρο 1962: Η Κούβα ζει στον περικό της απειλούμενης εισβολής των Ηνωμένων Πολιτειών.

Αμερικανικό αντιτορπιλικό πλέει δίπλα σε σοβιετικό φορτηγό κατά τη διάρκεια του ναυτικού αποκλεισμού της Κούβας.

Οι Χρουστσόφ και Κένεντι έδειξαν αυτοσυγκράτηση καθώς κατάλαβαν ότι τυχόν ανάφλεξη θα ήταν καταστροφική για όλους.

χίων στην Καραϊβική, διέταξε το Πολεμικό Ναυτικό «να θέσει σε εφαρμογή τα μεγαλύτερα μέτρα ασφαλείας» για την προστασία των αμερικανικών αεροπορικών μετα-

στρατιωτικού διοικητές. Στις 27 Οκτωβρίου ένα αεροσκάφος U-2 εισήλθε μη εσκεμμένα στον εναέριο χώρο πάνω από τη Σιβηρία. Όταν σοβιετικά καταδιωκτικά προσπάθησαν να το αναχαιτίσουν, αμερικανικά πολεμικά αεροπλάνα για να αντιπαρατεθούν στα σοβιετικά, έχοντας εξουσιοδοτηθεί να εμπλακούν σε περίπτωση ανάγκης. Το U-2 επέστρεψε πίσω και δεν ανοίχθηκε πυρ. Είναι βέβαιο ότι ο Κένεντι δεν γνώριζε τις πρωτοβουλίες αυτές των στρατιωτικών διοικητών.

Τα τακτικά όπλα

Τέλος, ένας πυρηνικός πόλεμος θα μπορούσε να είχε εκδηλωθεί από τη χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων στην Κούβα. Ο Χρουστσόφ έστειλε τα όπλα αυτά πιθανότατα χωρίς να έχει συνειδητοποιήσει τον κίνδυνο της κλιμάκωσης εάν χρησιμοποιούνταν εναντίον αμερικανικών δυνάμεων που θα επιχειρούσαν απόβαση στο νησί. Βέβαια, ο Πλιεφ ήταν εξουσιοδοτημένος να οπλίσει τα τακτικά πυρηνικά, αλλά όχι και να τα χρησιμοποιήσει χωρίς την εξουσιοδότηση της Μόσχας. Παρ' όλα αυτά, καθώς ο Πλιεφ ήταν πρακτικά σε θέση να τα χρησιμοποιήσει και οι Αμερικανοί αγνοούσαν την παρουσία τους, ο κίνδυνος ενός πυρηνικού κτυπήματος ήταν μεγάλος. Για αυτό τον λόγο, μετά το τέλος της κρίσης, ο Χρουστσόφ απέσυρε τα τακτικά πυρηνικά όπλα από το νησί.

Τον Οκτώβριο του 1962, η πυρηνική σύγκρουση θα μπορούσε να έλθει όχι από πρόθεση, αλλά από λάθος ή παρεξήγηση των προθέσεων του αντιπάλου. Και αυτό ήταν κάτι που αντελήφθησαν οι ηγέτες της Μόσχας και Ουάσιγκτον. Γι' αυτό και η κρίση της Κούβας δεν αποτέλεσε μόνο την κορύφωση της ψυχροπολεμικής πυρηνικής αντιπαράθεσης, αλλά και καταλύτη για την ύφεση που ακολούθησε, καθώς υπαγόρευσε την ανάγκη αντιπαραθέσεων συνετή διαχείριση των κρίσεων ώστε να μην ξεφύγουν από τον έλεγχο και φέρουν τις δύο υπερδυνάμεις σε μια κατάσταση από την οποία δύσκολα θα μπορούσαν να αποχωρήσουν.

* Ο κ. Μανώλης Κούμας είναι διδάκτωρ του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.